

راهکارهای حل مشکلات مناطق حاشیه‌نشین (اسکان غیر رسمی)

علی اصغر رضوانی^۱، علی سلطانی تبار^۲، کیانوش سلطانی‌منش^۳

از صفحه ۱۱۷ تا ۱۲۹

دریافت: ۱۳۹۳/۱۰/۰۲

پذیرش: ۱۳۹۳/۱۱/۱۸

چکیده

در این مقاله برای حل مشکلات حاشیه‌نشینی از روش‌هایی جهت پیشگیری اسکان غیر رسمی و ارتقا وضعیت زندگی و کاهش فقر استفاده شده است. اسکان غیر رسمی، پدیده نابرابری، فقر اقتصادی و از سویی نادیده گرفتن اقشار کم درآمد در برنامه‌ریزی، به‌ویژه برنامه‌ریزی‌های کالبدی و مسکن شهری است که اغلب در حوزه‌های تمرکز ثروت نمودار می‌گردد. در ایران نیز به موازات رشد شهرنشینی، گسترش محلات فقیرنشین به ویژه سکونتگاه‌های غیر رسمی از پدیده‌های فراگیر شهر معاصر بوده است. حضور ایران در نظام سرمایه‌داری جهانی با تبدیل شهرها به نقاط ثقل تولید، توزیع، مصرف و سرمایه همراه بود. اهمیت این مقاله پیشگیری از شکل‌گیری این‌گونه جوامع حاشیه‌نشین با برنامه‌ریزی‌های مناسب توسط مسئولین، برنامه‌ریزی‌های شهری و روستایی برای جلوگیری از گسترش بی‌رویه شهرها و تحت نظم در آوردن توسعه شهر و روستا در ارتباط با هم در مجموع روشی که برای این مقاله از آن استفاده شده است روش توصیفی - تحلیلی است که به استخراج اسناد، اطلاعات، روش‌ها و مکتب‌های مربوط به موضوع پرداخته می‌شود، در نظر گرفتن اقشار کم‌درآمد در برنامه‌ریزی‌های کلان و ملی، منطقه‌ای و محلی و شهروند دانستن جمعیت ساکن در مساکن غیر رسمی از سوی نهادهای شهری به ویژه شهرداری‌ها لازم و ضروری است.

واژگان کلیدی: حاشیه‌نشینی، نظام سرمایه‌داری، توسعه، برنامه‌ریزی ملی.

^۱ دانشیار گروه آموزشی جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی - واحد تهران مرکزی.

^۲ کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و مدرس دانشگاه.

^۳ دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه آزاد اسلامی - واحد شهر ری.

مقدمه

اسکان غیر رسمی، پدیده نابرابری و فقر اقتصادی و از سویی نادیده انگاری اقشار کم درآمد در برنامه ریزی، به‌ویژه برنامه‌ریزی‌های کالبدی و مسکن شهری است که اغلب در حوزه-های تمرکز ثروت نمودار می‌گردد. فقر اقتصادی و توزیع و تمرکز جغرافیایی نابرابر ثروت در کشورهای در حال توسعه موجب مهاجرت گسترده جمعیت از حواشی فقر به سوی مراکز ثروت به منظور برخورداری از فرصت‌های اشتغال، درآمد، خدمات بیشتر و امید به آینده بهتر گردیده است. در این فرایند، مهاجران به شهرها به خاطر عدم توان جذب اقتصادی در متن زندگی در فضای داخلی شهرها، در حواشی و پیرامون آنها به صورت غیر رسمی اسکان می‌یابند (شیخی، ۱۳۸۵: ۲۹). در ایران نیز به موازات رشد شهرنشینی، گسترش محلات فقیرنشین به ویژه سکونتگاه‌های غیر رسمی از پدیده‌های فراگیر شهر معاصر بوده است. به لحاظ تاریخی جامعه ایرانی با ساختار نسبتاً سنتی در حالی وارد دوره معاصر شد که زمینه‌ها و تمهیدات لازم برای روبه‌رو شدن با چالش‌های نوین دنیای سرمایه داری را نداشت. ادغام ایران در نظام سرمایه داری جهانی با تبدیل شهرها به نقاط ثقل تولید، توزیع، مصرف و سرمایه همراه بود. در حقیقت شهرها به مثابه گره‌های اقتصادی، با رشد فزاینده بخش صنایع و خدمات زمینه‌های تمرکز جمعیت هر چه بیشتر را ایجاد نمودند (ایراندوست و صرافی، ۱۳۸۶، ۲۰۲). از جمله دلایل اصلی افراد در انتخاب مناطق حاشیه‌ای و ترجیح آن بر سایر مناطق شهری، پایین بودن ارزش مسکن، پایین بودن قیمت زمین و پایین بودن قیمت و میزان اجاره بهای مسکن در این مناطق می‌باشد (زنگی ابادی، ۱۳۸۴: ۱۸۴).

ضرورت و اهمیت تحقیق

اهمیت تحقیق در راستای پیشگیری از پیدایش جوامع حاشیه‌نشین با برنامه‌ریزی‌های مناسب توسط مسئولین برنامه‌ریزی‌های شهری و روستایی جهت جلوگیری از گسترش بی‌رویه شهرها و تحت نظم در آوردن توسعه شهر و روستا در ارتباط با هم، که این موضوع از چند جنبه دارای اهمیت ویژه ای است. از جمله:

۱- بخش غیر رسمی که نمادی از توسعه نا پایدار در ایران است باعث از بین رفتن توان نیروی انسانی و حرکت آن به سمت فعالیت‌هایی که هیچگونه امنیت و آینده‌ای برای آن وجود ندارد شده است.

۲- مهاجران روستایی رقم عمده‌ای از این مشاغل را به خود اختصاص داده‌اند. گرایش این مشاغل به روح زندگی شهری لطمه می‌زند، زیرا اینها کانون انحرافات اجتماعی و اخلاقی هستند.

۳- دولت می‌تواند با سامان‌دهی این بخش منبعی برای کسب درآمدهای بالای مالیاتی برای خود به وجود آورد.

۴- تحقیق در مشاغل غیر رسمی به عنوان نوعی معضل اجتماعی - اقتصادی بسیار ضروری است، تا بتوان با برنامه‌ریزی راهکارهای لازم این معضل را حل کرده یا کم رنگ ساخت.

هدف از این مقاله ارائه راهکارهای مناسب جهت ساماندهی و حل مشکلات مناطق حاشیه‌نشین در دو منطقه اساسی مبداء و مقصد می‌باشد. در مجموع روشی که برای این مقاله از آن استفاده شده روش توصیفی - تحلیلی است که به استخراج اسناد، اطلاعات، روش‌ها و دیدگاه‌هایی مربوط به موضوع پرداخته می‌شود. نوع تحقیق در این مقاله از نظر هدف کاربردی است که هدف محقق از انجام این نوع مقاله توصیف عینی، واقعی و منظم خصوصیات موضوع مقاله است.

بررسی مکتب‌های رایج در زمینه اسکان غیر رسمی (حاشیه‌نشینی)

مکتب غالب در زمینه اسکان‌های غیر رسمی را می‌توان در چهار دسته کلی لیبرال، بنیادگرا، جامعه‌گرا و اقتصاد سیاسی فضا مورد بحث قرار داد.

۱-۱- دسته اول: لیبرال

در دیدگاه لیبرال، مهم‌ترین دلیل شکل‌گیری این سکونت‌گاه‌ها عامل جمعیتی و مهاجرت است. از نظر این مکتب، در مرحله‌ای از توسعه جوامع، مازاد نیروی کار و تولید به وجود می‌آید. از این رو موجی از مهاجرت (که طبیعی به نظر می‌رسد) از روستاها به شهرها آغاز

می‌شود. این جمعیت وقتی به شهر می‌رسد به دلیل عدم توان پاسخ‌گویی شهر در زمینه اشتغال و مسکن، به ناچار در سکونت‌گاه‌های غیر رسمی سکنی می‌گزینند (نیک‌نام و موسوی، ۱۳۸۹: ۲۱). در کل این دیدگاه دلیل اصلی شکل‌گیری و گسترش این سکونت‌گاه‌ها را عامل رشد جمعیت می‌داند و راه حل این مسئله را نیز در کنترل جمعیتی می‌بیند (داداش‌پور و علیزاده، ۱۳۹۰: ۴۹).

۱-۲- دسته دوم: بنیادگرایی

بنیادگراها، برخلاف لیبرال‌ها، دلیل گسترش سکونت‌گاه‌های غیر رسمی را در عوامل خارجی جستجو می‌کنند. از نظر آنان وابستگی کشورهای در حال توسعه به کشورهای پیشرفته در نظام جهانی باعث می‌شود این کشورها نقش تامین‌کننده مواد غذایی را از دست داده و تبدیل به واردکننده، شوند. در مقابل در شهرهای بزرگ این گونه کشورها، صنعتی شدن اتفاق می‌افتد. این وابستگی و تحولات ناشی از آن باعث شکاف بین شهر و روستا شده و آغاز مهاجرت‌های سنگین روستا - شهری را موجب می‌شود. این در حالی است که به دلیل سرمایه‌بر بودن صنعت ایجاد شده، فرصت اشتغال برای تعداد معدودی از افراد فراهم شده و بقیه وارد مشاغل غیر رسمی و سکونت‌های غیر رسمی می‌شوند (داداش‌پور و علیزاده، ۱۳۹۰: ۴۹).

۱-۳- دسته سوم: جامعه‌گرایی

از نظر اندیشمندان مکتب جامعه‌گرا و جامعه‌گرایان جدید حاشیه‌نشینی و پیدایش گروه‌های حاشیه‌ای و فقیر در جامعه‌های شهر کشورهای در حال توسعه، ناشی از عملکرد و روند طبیعی تضاد میان کار و سرمایه و انباشت سرمایه، رشد ناموزون اقتصادی و بروز تضادهای اجتماعی (تضاد بین زندگی شهری و روستایی، تضاد طبقاتی و...) است (حاج یوسفی، ۱۳۸۱: ۱۸). بنابراین در جریان تحولات ناهماهنگ جامعه، بروز تضادها و مشکلات اجتماعی از جمله پیدایش حاشیه‌نشینی امری اجتناب‌ناپذیر است.

۱-۴- دسته چهارم: اقتصاد سیاسی فضا

برخلاف دیدگاه لیبرالی، اقتصاد سیاسی فضا به علل پیدایش سکونتگاه‌های مختلف می‌پردازد و می‌کوشد با ریشه مسئله درگیر شود. این دیدگاه، تک شهری در نظام شهری و

ناهمگونی این نظام را تماما به عوامل بیرونی (امپریالیسم) نسبت می‌دهد و حل مسئله را در تغییر ساختار حاکم بر کار، تولید و توزیع و مصرف یعنی ساخت اقتصادی و سرانجام تغییر بنیادین جوامع جست و جو می‌کند. لذا دستورالعملی برای برخورد قطعی و موردی برای پدیده اسکان غیر رسمی ندارد و نسخه‌های موردی و مقطعی را کارساز نمی‌داند و در بهترین حالت آنها را مسکنی می‌پندارد که چه بسا ریشه‌ی درد را نیز مخفی می‌کند (قرخلو و دیگران، ۱۳۸۸: ۳).

تعریف اسکان غیر رسمی (حاشیه نشینی)

اسکان غیر رسمی تا کنون در ایران با نام‌های مختلفی به کار برده شده است به ویژه حاشیه نشینی، زاغه نشینی، مسکن نا بهنجار، اسکان خود انگیخته، اسکان خود جوش، گود نشینی، خیمه نشینی، خرابه نشینی و بیغوله نشینی در زیر به چند تعریف ارائه شده از این پدیده می‌پردازیم:

- «محلات زاغه نشین آخرین چاره بازماندگان است و در تلاش بی امان برای بدست آوردن مزایای شهری، این محلات از نظر مدرسه، شغل، جمع آوری زباله، روشنایی معابر خدمات اجتماعی و هر چیز دیگری که به طور دسته جمعی فراهم می شود نیز بازنده هستند. محله زاغه‌نشین، محله‌ای است که جمعیت آن نمی‌تواند در روند رقابت برای خدمات و کالاهای عمومی به نحو موثری شرکت جوید و بدین ترتیب کنترلی بر نحوه توزیع این خدمات و کالاها ندارد» (هاروی، ۱۳۷۶: ۷۲).

- «تا کنون تعاریف مختلفی در مورد حاشیه‌نشین ارائه شده که در اغلب موارد منظور استعمال کلمه slum بوده است. slum به مفهوم محله یا کوچه های کثیف یک شهر یا مسکن انحطاط یافته و غیر منطقی در نظر گرفته می‌شود» (حسین‌زاده دلیر، ۱۳۷۰: ۵).

- «سکونتگاه‌های غیر رسمی به دلیل عدم نظارت و کمک دولت و شهرداری‌ها، سکونتگاه‌های خودرو (unregulated) و یا سکونتگاه‌های بی ضابطه نیز خوانده می‌شوند. گاهی به علت سکونت گروه‌های بسیار فقیر به نام سکونت‌گاه‌های خلقی (popular settlement) نیز شناخته شده‌اند. اما بیشتر به دلیل موقعیت مکانی آنها در پیرامون شهرها، آنها را حاشیه‌ای

می‌نامند. سکونتگاه‌های حاشیه‌ای در شهرهای ایران به تدریج با بهبود وضع اجتماعی و اقتصادی ساکنان و اتصال به پیکر شهر (ادغام با شهر)، تغییر وضعیت داده و به صورت بخشی از شهر اصلی در می‌آیند و یا در صورت فاصله بیشتر از مادر شهر، خود به شهر مستقلی تبدیل می‌شوند. از این‌رو، گاهی به این نوع حاشیه‌نشینی، سکونتگاه انتقالی (transitional) نیز می‌گویند» (سعیدی و دیگران، ۱۳۸۷: ۴۶۹). اغلب از حاشیه‌نشینی به عنوان یک معضل اجتماعی نام برده می‌شود. اما این پدیده در حقیقت نتیجه‌ای است از تخریب سیستماتیک روابط حاکم قدیمی بر اقتصاد کشور (به‌ویژه کشاورزی). طی دوران تکیه بر درآمد نفت و رواج الگوی مصرف گرایی و گسترش واردات (مشهدی‌زاده دهاقانی، ۱۳۸۷: ۱۴۲).

دیدگاه‌های مختلف در حل معضل اسکان غیر رسمی:

در این قسمت از مقاله سعی شده است با طرح دیدگاه‌های جدید در جهت رفع معضل سکونتگاه‌های غیررسمی گامی مثبت برداشته شود و از راه حل‌های دیدگاه‌های قدیمی مانند تخریب و استفاده از بولدرز و یا اخراج از شهرها، یا از گران کردن زمین و عدم گسترش امکانات خانه سازی ارزان قیمت که سبب گسترش خیابان خوابی شده است و... گذشته و به دیدگاه‌های علمی مثبت پرداخته شود. بنابر این بهتر است این بخش را در سکونت و اشتغال به رسمیت بشناسیم و برای رفع این مشکل بکوشیم و اذعان کنیم تا زمانی که به طور ریشه‌ای مشکلات در روستاها و شهرهای کوچک حل نشود و اشتغال و افزایش سطح زندگی و گسترش چتر حمایتی برای آنها به وجود نیاید، این مشکل در شهرهای بزرگ و متوسط وجود خواهد داشت. از طرف دیگر با رشد طبیعی جمعیت، سرریز آن به طرف شهرها آغاز می‌شود که امری بدیهی است. این مقاله به دلیل آنکه در مورد اسکان غیر رسمی (حاشیه نشینی) ارائه می‌شود، به سرزمین مقصد (شهر) توجه دارد و پرداختن به ریشه‌های ایجاد در سرزمین مبدا را نیازمند تحقیقات گسترده‌ای می‌داند.

۱- سرزمین مبدا (روستا): آنچه درباره‌ی سرزمین مبدا بیان می‌شود، بیشتر درباره تحول در روستاهاست که ابعاد جدیدی به خود گرفته است و سبب می‌شود تا توسعه روستایی با

دید جدیدی بیان شود. در انگاره‌های جدید توسعه روستایی به عوامل مهمی مانند: رشد کیفی، بهبود محیط زیست، عدالت اجتماعی و کمک به صلح و نقش نظارتی دولت‌ها بستگی دارد. توجه به مسایل ناملموس ارزش‌ها مانند: آزادی و استقلال و عزت، تواناسازی محیط روستا برای رشد فعالیت‌ها، توجه به توسعه نهادهای محلی برای ایجاد امنیت، توجه به فناوری محلی و توسعه فناوری مشارکتی، ایجاد نهادهایی برای حفاظت از دارایی‌های جوامع فقیر، توجه به توسعه چند بعدی و تثبیت دارایی‌های عمومی، ارزیابی اندیشه و فرآیند توسعه، فراگیری سازمان‌دهی غیر سلسله‌مراتبی و نقش دولت‌ها به‌عنوان مشوق همکاری‌ها، ایجاد چارچوب‌های قانونی، سبب تواناسازی و محول‌کننده قدرت است (شریعتی، ۱۳۸۰: ۲۳۹). تغییراتی که برای تغییر نوع فعالیت یا گسترش آن باشد باید با همه جانبه‌نگری انجام شود، برای مثال در اموری مانند خصوصی سازی ترویج که در مرحله‌ی نخست برای کشاورزانی با زمین‌های وسیع است، دولت‌ها باید هم‌زمان به خرده‌کشاورزان و کشاورزان معیشتی نیز توجه کنند تا سیل مهاجرت آنان به شهرها کم‌تر شود (سادات صابری، ۱۳۸۹: ۳۴). دولت باید توجه داشته باشد که اعتبارات با نظارت داده شود و اعتبارات تنها به سوی واحدهای بزرگ کشاورزی میل نکند. به علاوه شرایط تورمی نباید سبب عدم افزایش سرمایه‌ی بخش‌های وام‌دهنده شود (خزائی، ۱۳۷۹: ۱۷۰). برای گسترش مناسب آموزش اشتغال در روستاها، باید سعی کنیم فرهنگ شفاهی روستاها را به نحوی به طرف استفاده از رسانه‌های شنیداری، دیداری و کتبی مناسب مانند: رادیو، تلویزیون، سی‌دی‌های آموزشی و اینترنت و کتاب و مطبوعات سوق دهیم تا با گسترش دنیای مجازی، روستای الکترونیک نیز شکل گیرد (سادات صابری، ۱۳۸۹: ۳۷). توسعه روستایی را باید با توجه به چند عامل، پی‌ریزی کرد که بیشتر از همه وجود نهادهایی است که به طور مستمر بتوانند مردم را در مشکلات خود مشارکت دهند و مکانی برای بحث، فعالیت و تصمیم‌گیری باشند (همان منبع: ۳۸).

۲- سرزمین مقصد (شهر)

اکنون وضعیتی به وجود آمده است که معضل اسکان غیر رسمی در شهرها وجود دارد، بنابراین سرزمین مقصد نیز نیازمند برنامه‌ریزی بهینه و مناسب است. برای حل آن در

سرزمین مقصد نیز راهکارهای متعددی ارائه شده است که مواردی مانند: ایجاد و گسترش امکانات زیربنایی و خدمات عمومی، مدیریت مناسب زمین و مسکن، امنیت تصرف، گسترش چتر حمایتی، سامان‌دهی بخش غیر رسمی و... را در بر می‌گیرد که به بخش‌های زیر تقسیم می‌شوند. حل معضل اسکان غیر رسمی با دیدگاه فیزیکی (کالبدی): این دید به چند قسمت تقسیم می‌شود که اهم آن‌ها عبارت است از:

- قیمت مناسب زمین و مسکن شهری: با توسعه افقی شهرها، بسیاری از زمین‌های اطراف شهرها (به‌ویژه زمین‌های کشاورزی اطراف) تحت محدوده‌ی شهری قرار گرفته، به چند برابر ارزش واقعی آنها فروخته می‌شوند و بدین ترتیب حومه نشینی را گسترش می‌دهند و زمین‌هایی که کم‌ترین امکانات را برای جذب جمعیت دارند مانند زمین‌های نزدیک به مناطق تخلیه زباله و گورستان‌ها، تبدیل به مناطق اسکان غیر رسمی می‌شوند. صاحب نظران معتقدند حل این معضل توسط مدیریت مناسب زمین شهری است تا:

- از احتکار زمین جلوگیری کند.
- زمین را به کالای سرمایه‌ای تبدیل نکند.
- سهم قیمت زمین در کل قیمت خانه کاهش یافته، به یک سوم یا کم‌تر برسد.
- امکانات مناسب خدمات عمومی و زیربنایی را در اطراف آن گسترش دهد.
- اهداف یک مسکن مناسب در پیش‌گیری از حوادث و سوانح و نیز تأمین احتیاجات مهم جسمی و روانی انسان‌های ساکن آن است. باید کارکردهای مناسب را در اطراف خود داشته باشد.
- وام و آموزش کافی برای ساخت خانه و مصالح ساختمانی ارزان قیمت و مناسب در اختیار افراد قرار گیرد.
- به شهرداری‌ها اختیارات کافی داده شود تا مدیریت زمین شهری به‌صورت متمرکز نباشد.
- به نقش زنان در ارزش سهم خانه‌سازی و پیشرفت بهداشت محلات توجه کافی شود (سادات صابری، ۱۳۸۹: ۴۰).

دیدگاه مربوط به ارائه خدمات زیربنایی (خدمات عمومی): این دیدگاه را می‌توان به مواردی مانند: دسترسی به آب بهداشتی، برق، مخابرات و حمل و نقل و راه‌های مناسب مربوط دانست. این امکانات باید با کمترین هزینه باشد تا استفاده از این خدمات را در میان مردم سکونت‌گاه‌های غیر رسمی تقویت کند. در این قسمت بحث سرانه‌ها و خدمات عمومی مانند: فضای آموزشی، تجاری و درمانی و میزان و مترای مناسب به ازای تعداد جمعیت مطرح می‌شود. به دلیل آنکه این‌گونه سکونت‌گاه‌ها به‌طور خودجوش به‌وجود می‌آید و از پیش هیچ‌گونه برنامه‌ریزی برای اسکان مناسب در آن‌ها شکل نگرفته است، یا به بیان دیگر پس از سکونت، نیاز به خدمات پایه و اساسی مطرح می‌شود. بنابراین مشکلات خاص خود را دارد و به همین دلیل باید به موارد زیر توجه کرد:

- در ارائه امکانات به این سکونت‌گاه‌ها باید دید همه‌جانبه‌گرایی داشت و از طرح‌های سودجویانه (به ویژه در صورت همکاری بخش خصوصی) به‌طور جدی جلوگیری کرد (Gouveiab, 2004: 424). زیرا مطالعات صاحب‌نظران نشان می‌دهد که طرح‌های سودجویانه بر اهداف توسعه، پیشی می‌گیرد و اثرات نامطلوبی را به‌وجود می‌آورد (سادات صابری، ۱۳۸۹: ۴۱).

- در دادن امکانات به این سکونتگاه‌ها باید دید انتقادی و بلندمدت داشت زیرا توجه به برنامه‌ریزی‌های بلندمدت و پایدار می‌تواند نویدبخش آینده‌ی مناسبی برای آن‌ها باشد (21 Abbott, 2002).

- گسترش حمل و نقل می‌تواند اثرات زیادی بر این اجتماعات کوچک بگذارد و آن‌ها را از حالات انزوا نجات دهد (سادات صابری، ۱۳۸۹: ۴۲).

- دادن امکانات با شرط دسترسی بهینه و قیمت مناسب (با توجه به قدرت مالی ساکنان) باشد تا از اثرات منفی جلوگیری شود (خاتم، ۱۳۸۲: ۴۰).

- ارائه امکانات و خدمات مناسب به این سکونتگاه‌ها، نیازمند خرد جمعی متخصصان عرصه‌های مختلف و گروه‌های ساکن در آن‌ها با هدف گسترش همیاری و خودیاری در میان آن‌هاست (پیران، ۱۳۸۲: ۲۳).

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

راهکارهای حل مشکلات ناشی از حاشیه‌نشینی و اسکان غیر رسمی در پیرامون کلانشهرها و دیگر شهرهای بزرگ کشور را می‌توان در گرو سیاست‌گذاری‌های بهنگام دولت با تأکید بر استفاده از نظرات کارشناسان و صاحب‌نظران مجرب و متخصص در زمینه‌های شهری و روستایی دانست. یک از راهکارهای مهم رفع مشکل حاشیه‌نشینی در کشور برقرای رابطه متعادل، موزون و هماهنگ بین سکونتگاه‌های شهری و روستایی است. بیش توسعه روستایی به بهره‌گیری از نیروی کار موثر در روستاها همراه با برنامه‌ریزی مدبرانه و ارائه تسهیلات لازم برای رونق بخشیدن به فعالیت‌های کشاورزی، دامداری، صنایع دستی و کارگاهی و بعضاً گردشگری به روستاها و توانمندسازی روستاها، از مهاجرت روستاییان به شهرها جلوگیری خواهد نمود و به نوعی ایجاد سکونت‌گاه‌های غیر رسمی در پیرامون شهرها را کاهش خواهد داد. یکی از مهمترین دلایل رشد و توسعه مناطق حاشیه‌نشینی در کشور به‌ویژه قبل از انقلاب اسلامی ساختار اقتصادی - سیاسی حاکم بر کشور مبتنی بر نظام تک محصولی یعنی نفت بوده است. متأسفانه فعالیت‌های کشاورزی در روستاها را به رکود کشاند و موجب مهاجرت بی‌رویه کشاورزان به حاشیه شهرها و توسعه مناطق حاشیه‌نشین گردید.

بنابراین با نقش دهی به روستاها در زمینه‌های مختلف و فعال نمودن مشاغل کشاورزی و غیرکشاورزی سازگار با محیط روستاها می‌توان به اقتصاد روستایی کمک نمود و با ایجاد اشتغال در روستاها از مهاجرت آنان به شهرها جلوگیری به عمل آورد. ایجاد سکونت‌گاه‌های زیستی به شکل شهرک‌های جدید صنعتی، زراعی و نظایر آن با تأکید بر مطالعات جغرافیای ناحیه‌ای و استفاده از پتانسیل‌های موجود در روستاها و حوزه نفوذ آنها و تهیه نقشه‌های بهره‌برداری از زمین و بکارگیری آنها می‌توان به تمرکز زدایی کلان شهرها و شهرهای بزرگ کشور کمک نمود. این امر موجب تعدد سکونت‌گاه‌ها هر چند باجمعیت کم در کشور خواهد شد و فشار ناشی از مهاجرت‌های روستایی و حاشیه‌نشینی را کاهش خواهد داد. در این رابطه نقش سازمان‌های دولتی چه در پایتخت و چه در مرکز استان‌ها و یا سایر مراکز شهرستان و برقراری نشست‌های کارشناسی و علمی بسیار حائز اهمیت است.

تفکیک وظایف هر یک از سازمان‌های دولتی و جوامع محلی به ویژه شورای شهر و روستا و هماهنگی‌های لازم در این خصوص مناطق جغرافیایی کشور را آسان خواهد نمود و رابطه معقول و سالمی را بین سکونت‌گاه‌ها برقرار خواهد نمود. بازنگری در قوانین و تصویب قوانین جدید مبتنی بر نیاز جوامع روستایی با تاکید بر حمایت‌های اقتصادی اجتماعی، فرهنگی و بهداشتی بی‌تاثیر نبوده و به نوعی با عدم علاقه به مهاجرت و انجام فعالیت‌های روزمره و اشتغال‌زایی به‌طور غیر مستقیم می‌توان از ایجاد و توسعه سکونت‌گاه‌های غیررسمی و حاشیه‌نشینی ناشی از مهاجرت‌های ناخواسته و همانند آن جلوگیری به‌عمل آورد.

پیشنهاد‌های کاربردی:

در نظر گرفتن اقشار کم‌درآمد در برنامه‌ریزی‌های کلان و ملی، منطقه‌ای و محلی، شهروند دانستن جمعیت ساکن در مساکن غیر رسمی از سوی نهادهای شهری به ویژه شهرداری‌ها، آموزش ساکنین و ارتقای آگاهی آن‌ها در مورد قواعد و قوانین زندگی شهری و شهروندی و اعطای تسهیلات ترغیب ساکنین به بهبود شرایط مسکن خویش و به ویژه در مورد مقاوم سازی و نماسازی واحدهای مسکونی پیشنهاد می‌گردد.

فهرست منابع

- ایراندوست، کیومرث (۱۳۸۲)، بخش غیر رسمی، چالش‌ها و فرصت‌ها، ماهنامه شهرداری‌ها، سال پنجم، شماره ۵۳.
- ایراندوست، کیومرث و صراقی، مظفر (۱۳۸۶)، یأس و امید در سکونتگاه‌های غیر رسمی، نمونه موردی شهر کرمانشاه، فصل‌نامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال هفتم، شماره ۲۶.
- پیران، پرویز (۱۳۸۲)، باز هم در باب اسکان غیر رسمی مورد شیرآباد زاهدان، فصل‌نامه هفت شهر، شماره ۹ و ۱۰.
- حاج یوسفی، علی (۱۳۸۱)، حاشیه‌نشینی و روند تحول آن در ایران (قبل انقلاب)، نشریه هفت شهر، شماره ۸.
- حسین‌زاده دلیر، کریم (۱۳۷۰)، حاشیه‌نشینی در جستجوی معنی و مفهوم، مجموعه مقالات هفتمین کنگره جغرافیایی ایران، جلد اول، دانشگاه تهران: موسسه جغرافیا.
- خاتم، اعظم (۱۳۸۲)، سهم مردم و سهم دولت در طرح‌های توانمندسازی و بهسازی محله تجربه جعفرآباد کرمانشاه، فصل‌نامه هفت شهر، شماره ۹ و ۱۰.
- خزائی، علی (۱۳۷۹)، تحلیلی بر عرضه اعتبارات رسمی و روستایی، ماهنامه اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره ۱۶۲-۱۶۱.
- داداش‌پور، هاشم و عزیزاده، بهرام (۱۳۹۰)، اسکان غیر رسمی و امنیت تصرف زمین، انتشارات آذرخش، چاپ اول، تهران.
- زنگی‌آبادی، علی و همکاران، (۱۳۸۴)، تحلیل علل اقتصادی - اجتماعی حاشیه‌نشینی در شهر اصفهان، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان، جلد ۱۸، شماره ۱.
- سادات صابری، عطیه (۱۳۸۹)، اسکان غیر رسمی حاشیه‌نشینی، انتشارات روزآمد، چاپ اول.
- سیفال‌دینی، فرانک (۱۳۸۳)، چارچوب برنامه‌ریزی روش گرا - ارتقا سکونتگاه‌های غیر رسمی شهری، فصل‌نامه پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۹.
- شیخی، محمد (۱۳۸۵)، مدیریت شهری و سکونتگاه‌های خودرو در منطقه کلان شهری تهران، فصل‌نامه مدیریت شهری، شماره ۱۸.

- صرافی، مظفر (۱۳۸۱)، مهاجرت داخلی و مسئله مدیریت شهری با تاکید بر شرایط ایران، فصل‌نامه مدیریت شهری، شماره ۱۰.

- نیک‌نام، جواد و موسوی، سید عارف (۱۳۸۹)، بررسی مشکلات و مسائل سکونتگاه‌های غیر رسمی، کتاب دیجیتال منتشر شده توسط سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، تهران.

- هاروی، دیوید (۱۳۷۶)، عدالت اجتماعی و شهر، ترجمه: فرخ حسامیان و دیگران، تهران: شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.

- Abbott, John. 2002, A method - based planning frame work for informal settlement upgrading, Habit International. 26

- Dannier, Anrita G. And Takahashi, Lois M. 1999, Poverty and access differences and commonalties across slum communities in Bangkok, Habit International, 23.

- Gouveiab, Nelson and Natheec, Angela. 2004, informal sub - division of residenti and commercial buildings in saapoulo and Johammesburgliving conditions and policvy implications, Habit international. 28.

